

Ներքին պաշտպանությունը օտարազգիների հետ, որպեսզի ձեռք բերել միապետությունը արեւելքի վարկաբեկող փաստաթղթերը:

Ինչպիսիք նկատմամբ վիճարկումները ներքին ապստամբության են: ժամանակակից բնույթի ընդունում է երկու պատգամաբանությունները: (Հ. Գ.)

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՆՈՋ ԱԶՏՈՒԹՅՈՒՆ ԽՆԴԻՐԸ Գ. ՍՈՒՆԻՆԻ ԳՈՒԿԵԼԱՆԻ ՄՕՏ

Պետերբուրգ, 9 դեկտեմբերի
Եթե 19-րդ դարի 30-ական թ. թ. եւրոպական գրող Լուի Բարբիէ Ամբրուազ դե-Բանատը իր «Ամուսնալուծութիւն» գրքում արտայայտվեց, որ ընտանիքի մէջ տղամարդն է տեղի ու տիրականը, իսկ կինը նրա ստրուկն է, սրբ կոչված է միայն իրագործելու իր սիրով հրամանները...

Եւ եթե նոյն դարի 80-ական թվականներին լույս տեսնող եւրոպական միւս գրող, Նորվեգացի Հ. Իւսէնի «Նորան» ինքն է գալիս ինքնագիտակցութեան և մեղադրում է իր ամուսնուն, հորը, հասարակութեանը, որ ինքը մարդ չէ, այլ մի կուլիտ է (խաղաղ): ու հետագայում է ընտանիքից վերազնադատելու այդ շրջանի յարաբերութիւնների ճշմարտութիւնները դեպի իրեն—մեր, XX դարու սկզբում, հայկական իրականութեան մէջ ըմբռնած ծանօթ Գ. Սունինը անհամբեր քաղցր ցանկութեամբ:

Կնոջ պատմութեան հարցը, ինչպէս գիտնիք ընդուն, նոյնքան ծանրակշիռ հարցերից մէկն է, որքան և բանաստեղծական: Գաղափարներ իրենց ընթացքում, նախկին ճորտը, որ այսօր ազատ քաղաքացի է և կարող է ունենալ իրան «եղբ», ծայր քաղաքական շրջաններում մասնակցելու համար, կինը դեռ ու շարունակում է մնալ նախկին ճորտային դրութեան մէջ:

Նախաժամանակ մենք հայտնի, որ դարերի ընթացքում սնվել ու մեծացել ենք թուրք ցեղերի հետ, աղջիկը մեղ օտո էլ նոյն դերն է կատարում, ինչ որ հարեմուսին արեւելքի ժամանակակից օտո, այն տարբերութեամբ միայն, որ մամուկական կարող է մի քանի կին ունենալ, իսկ հայր—մէկը և որ հարեմուսինը երեսը ծածկած է ման—գալիս* միջոցով հայտնի—երեսը բաց և այն էլ եւրոպական տարազով:

Միւս կողմից, ինչպէս որ հարեմուսին իր սիրով կրթութիւն բաւարարութիւն ստուղ ապրանք է, նոյնպէս և հայուհին, իր ամուսնու առ ու յօժքերին նայող ստրուկներն էլ որոպիսի միայն կարողում է իրան համար պատրաստված ըստը հրամանները:

Եթե միւս առաջնորդ ազգութիւններին մոտ կինը կարողացել է ստանալ որոշ իրաւունքներ և արտաութիւններ, մեղ օտո, Ռուսաստանում ընդհանրապէս և հայերիս մէջ մասնաւորապէս կինը գուրկ է մի որեւէ արտաութիւնից:

*) Ժամանակակից թուրքերում այդ էլ է վերացում: Մ. Ս.

ԲԱՆԱՍՏԱՄԱՐԿԱՆ

ՄԵՐ ԱՊՏԻԿԱՆՈՒՆԵՐԸ ՏԱՆԸ

Սեպտեմբերից մինչև այսօր՝ այս սողոր գրելու, օրը ստանալով հայտնում եմ հօլուստին. քան անգամ անհիմուն Ռուսներին տին և նոյնքան անգամ էլ Ամերիկայի նախագահ Նաթանի:

Ոչ մի քաղց հանգիստ չունեմ այդ աւատարկութիւնից. տանջում են ինձ ամենաանհիմուն կերպով, վրդովում են իմ հանգիստը և... անվերջ ծախքերի տակ գցում ինձ:

Ինչպէս. ասացիք խնդրեմ, թե՛ իմ արեւելքիս, ինչպէս իմ արեւելքիս մոտ իմ ներքին, սեղանատուս, առանձնատեղակի, վերջապէս իմ գործ ունեւոր դարձել իմ թղթերիս, իմ գրքերիս, իմ դարակներս մէջ, մեր պատերի, դռների վրա...

Բայց լաւ է սկսեմ գրելից:

Ես, պարտնեմ, ուսուցիչ եմ և... գրող: Ես, ինչպէս վաղից է հայ ուսուցչին և գրողին, ունեմ մի կին (որը նոյնպէս ուսուցչի է), և առայժմ չորս երեխաներ, մէկը չորս, երեք և իմ տարեկան:

Եւ մենք, ասա 10—12 տարի խաղաղ ու հանգիստ ապրում էինք, ուրախանում էր նոր երեխայ էինք ունենում և տխրում, երբ ծայրը ծայրին չէինք հասնում:

Մեր երեխաներից առաջիններն մենք ուսումնարան տուինք, իսկ միւսները սպասում են իրանց հերթին:

Այսպէս ասա մենք ուրախանում էինք դրանցով:

Ուսումնարան գնացին դարձք և այս տարի, բայց երբ մի օր, կարծեմ սեպտեմբերին, տուն եկան, երկուսն էլ ասացին.

— Գիտե՞ք, մենք այժմ ամերիկական եւրոպական եմ սովորելու:

Մենք այս անգամ էլ ուրախացանք: Ի՞նչ կուլեց ասեք, բայց լաւ բան է, երբ ապրում են Ամերիկայում, բայց կրթում են երեխաներիդ զուտ ամերիկական եղանակով:

Սակայն մեր ուրախութիւնը երկար չը տևեց, մեր երեխաները յայտնեցին, մեղ,

Կնոջ վրա ունեցած այն հայեցանքներ, որ այնքան կենսական զոյններով նկարագրել է մեր տաղանդաւոր վիպասան Ի. Գ. Սունինը, որպէսզի ձեռք բերել միապետությունը արեւելքի վարկաբեկող փաստաթղթերը:

Եւ ասա այսօր մի ժամանակ երևան է գալիս ծերունաւորը Գ. Սունինի համար, պաշտպանելով կնոջ ազատութեան խնդիրը, նրան սիրելով, ի հարկէ:

Նրա Մէջքը, չը նայած իր վաճառականութեան, հոգով սիրելով և իր սիրով առաջ ճշմարիտ մնացող էակ է:

Նա չէ պատմում, որ իրան չը սիրող նախնի թողնել է փախել իր սիրած Տիգրանի մօտ, ինչպէս ֆրանսիական պօստետա Աւորա Գիւլիանի (Փօր-Չանդի) գրքում ծերունի լեհական թողնում է իր լեհական և փախելու լայն մօտ:

Միւրոն ծնունդ է թէ ինչպէս ինքը չէ կարողանում լինել նախնի սիրած առաքելական, և հասկանում է նրա հոգեկան տանջանքները չափով, նա գիտէ, որ իրան սիրած նախնի կեղծում է իր առաջ, զգում է այդ կեղծիքի նշանակութիւնը և ուզում է, որ ինքը այլևս խաբւած չը լինի: Նա փնտրում է ազատ, պարզ և անկեղծ սէր նրա մէջ, սակայն գտնել չէ կարողանում և տանջվում է: Նա տօյնի ոչ պակաս:

— Խօսվել սէրն է էլի, սէրը, մենակ սէրը, վուր իմ կուրացած խնդրով ճնշվելը և ջէր չէ հասկանում: (Տես «Մեր» և ազատութիւն» էր. 100):

Միւրոն երբ ամուսնանում էր—ճիշտ այնպէս, ինչպէս մենք բարբառ—աղանակում էր աղջկայ մէջ գտնել գնդեցիկ ապրանք, որ կարողանար իրան սեռականապէս բաւարարութիւն տալ: Նա կորչէ իր այդ ժամանակ ու չը կարողանա հասկանալ թէ «ամուսնութեան» մէջ զիջւորք մէկն է:

Բայց այսօր, յանկարծ քաղցում են նրա կողմ աղբերը և տեսնում է իրան կատարած սխալը իր ամբողջ մեղքութեամբ:

Նա ով կուրջ նայում է, որպէս գնդեցիկ ապրանքի, պէտք իմանալ, որ նրա մէջը սէր չէ խօսում, այլ անասնական կերպը, առում է մեղ Գ. Սունինի համար: Բայց ուրովիս Միւրոնի մէջ խօսողը հէնց ինքը սէրն էր, ուստի և համաձայնվում է իր ամուսնուն: Նա ամեն ինչ, ամեն տեսակ ազատութիւն, հակառակ հէնց հասարակական և համայնական կարծիքներին, որովհետեւ նա ամենից առաջ սիրում է նրան:

Եւ իրօք, նա, ով միայն սիրում է մէկին, ինչպէս չէ անում իր սիրածին համար...

Ամեն ինչ...

Նա պատրաստ է ամեն մի զոհաբերութեան առաջ, միայն թէ դա ինչ սիրած էակին օգտակար ու ցանկացի:

Այսօր մեր առօրեայ ամուսնական շրջաններում բացակայում է ամենակարեւոր այդ սէրը: Եւ նա ապրում է կեղծ հիմնադրերի վրա, որից և չափազանց շատ և արագ կազմալուծվում է:

Նախնի էլ չէ կարողանում տանել այդ կեղծիքը: Նա տանջվում է օրինակով «Շինչիներ» մէջ, որով կապված է նրա մարմինը միայն, իսկ որեւէ շարունակում:

որ ամերիկացի դաւանաւոր համար հարկաւոր է ինչ նկարչական տեսիլներ, կարծիքներ, գունաւոր մատիտներ, կաւիճներ, ներկեր, և այլն, և այլն:

— Մենք այժմ ամեն բան, ինչ որ սովորելու ենք, նախ երեկելու ենք,—յայտնեցին նրանք մեզ:

Նրա կին գնաց մեր երեխաներին ամերիկացի դարձնելու համար այդ անհրաժեշտ խնդիր գնելու, դուրս եկաւ, որ նա դարձեւ համար վաճառիչ է—մեր, այսինքն ճիշդ և ճիշդ այնքան, որքան մենք ծախսելու էինք 4 օրում մեր տան վրա:

Սակայն սկսած այդ օրից ամեն ինչ մեր տանը գլխի վրա դրաց:

Մեր ամերիկացիները՝ տղաս և աղջիկը, սկսեցին ներկել և նկարել: Կարողում էին Շեռլան ու կատուն և նկարում մի կին—որ կանաչ գունդ, իսկ նրա կողքին կապոյտ շրջան, դա շուն ու կատուն էր: Երբ այդ եղանակով նկարում էին լամպ, ինքնատի, ծառ, սուրճ, ջրաղաց, աւտոմոբիլ, սեխ, ծաղկանոց, նկարում էին Բաֆալոյ Մարտնան և մեր աղանակներ, Բէթսովենին և մեր նախնիներին: Նկարում էին նաեւ, շուրջաններ, գնացքներ, իսկ վերջերս Ուսուցչին, Վաշինգտոն և... զօրօրօրային նկարում էին այսպիսի եռանդով, որ մեր տանը այլևս չը մնաց ոչ պակաս թուրք, ոչ գրքի կազմ, ոչ պատ ու շիպ, ոչ դուռ ու պատուհան, ամեն տեղ նստած էր Ամերիկական... հազար գոյներով ու ձևերով:

Մի երկու օրում մեր աւագ ամերիկացիները իրանց օրինակով վարակեցին կարտներին: 4 տարեկան տղաս մի օր ապստամբվեց և պահանջեց իր համար էլ գնել ներկեր ու մատիտներ:

Մենք անկարող լինելով նրա խօսքը կտրելու, գնեցինք:

Եւ ասա այդ օրից մեր տան մէջ սկսվեց ամերիկական պատերազմ. մեծ տղաս կրտսէն էր ընդլ հետ մատիտների փոխանցելու համար, աղջիկը լաց էր լինում, որ փոքր եղբայրը ճնշել է նրա երկու նկարը, փոքր եղբայրը ապացուցում էր, որ այդ նկարը ինքն է արել: Կինն մէջ ընկաւ վէճը պարզելու, բայց այդ նրան չափողից. ընկաւ սուր ու զմիոցը, լաց ու աղաղակ:

է աղբիւր ուրիշի հետ: Եւ ուզում է ճշմարիտ լինել իր ներքին աշխարհի առաջնադասներով իր սրտի խորհուրդը թէ Շաքարոյն և թէ ամուսնուն:

— Աւելի լաւ է անկեղծ ամուսնալուծութիւն, քան թէ կեղծաւոր կենսակցութիւն:

Սա էլ պիտիայի կենտրոնական մաքրից միւսն է:

Ուրեմն կնոջ պէտք է սիրել: Սիրելով նրան, որպէս կնոյ, կենսակցի և ոչ թէ լաւ ազգանք—կենսակցի, պէտք է աշխատանք առաջ չը կատարանել և ոչ մի պատանշ, իսկ եթէ տեսնում են այդ պատանշը, ինքը պարտաւոր են քանդելու, և բացելու պատանշապարհ: Ճարտը մեզ (կնոյ) այդ ազատութիւնը, պէտք է հասկանալ, որ այդ անում են նախ և առաջ ինչ համար, ըր նորին աշխարհի բաւարարութեան համար, որովհետեւ ապստեղծ նրան, դու աղքատ չես տեսնում ըստ սիրած էակի տանջանքներն ու հանգստանում են նրա երջանկութեան վրա:

— Թէ դուրս սիրում իս դուռ նրան, անուղղ էլ նրա չարք տանէ, կինը էլ ու կայնիք էլ:

Ինչպէս որ հնարում ու սարքութիւնը էլ—նախ ներքին... Ամուսնու գալիս է, վուր իր—դուր զգալով, համ... Եսէնց խօս զգալով է վարկում, վուր իրան դարեկան թիւնը, թիւնը ըլլ, թէ անասուն, մարթ ըլլ, թէ ուրիշ կենթան, ինչու ու չը ճանչէ, չը խիտէ, չը գլխով ու չը կու տայ, չը գնալու... Մի թիւմ դուռ էլ զգալու իս, գալուսի հանգը վարկէ... Ել ինչ մարթութիւն... Մարթ իս բանական, մարթամարի է վարկի ամեն բանում, է... (Տես «Մեր» և ազատութիւն 112—113 էր.):

Այս Միւրոնի ամբողջ հոգեբանութիւնը և նրա մտաւոր հայեացքն է:

19-րդ դարու ուսուցիական օգեկալիցի շրջանում, երբ Ս. Սունինը և Բ. Սունինը գրեւոր գործարարութիւններին մօտ աշխատում էին մեղմացնել նրանց սրտը, և դարձել յայտնի խոճի հանգստացման խնդրում բանտարկան ազատութիւնը, նոյնպէս և Փօր-Չանդի իր գրքում ծերունի ուսուցիական էկզոկրատիս էր կատարում քաղաքացի ապրանքից մօտ, հայեցելով նրանցին կողմ ազատութիւնը:

Գ. Սունինի համար Միւրոն, ապրելով այսօր, արդէն հասկացել է դրա խնդրանքները, ըմբռնել է նրա քաղաքացի սիրող ճշմարտութիւնը և անհրաժեշտ գտնում է նրա թաղաքացիական առաջ:

Այդ տեղ երեւոյրա համար, որ Միւրոն ապրում է ոչ թէ ինչպէս, այլ այսօր, ճարտարական դարձնելով:

Գ. Սունինի համար պէտք է ամեն տեղ ճշմարտութիւն էր փնտրում, և հարկէ որպէս հարազատ ոչ թէ, այլ անգամ միայն նրա ճշմարտութեան պնդումները հանդիպում է կնոջ ազատութեան հայեցին և նրա ներկայ գրութեանը, որի համար և կարելի է կրկնակի շնորհաւորել նրան:

Մեր այս պիտան առաջին անգամ դրվեց Ամերիկայի թաղաքացի, որտեղ բաղդ ունեցալ ինքն էլ ներկայ լինելու, իմ ընդլ շանակից ընկերներից շատերը մտնեցան:

— Իմ ներկերը... մատիտ... կարծեմ... իմ շոգեմտ... ըս կախիճներ... ջրաներկ... վրձնի... թուրք...

Անա թէ ամեն օր, ամեն ժամ ինչ էինք լսում մենք մեր տանը:

Պատկերը աւելի պաշտպանից դարձաւ, երբ զորքի մէջ սկսեց խառնվել մէկ տարեկան տղան, հէնց որ ընդունելու ու եղբայրները կը նստէին սեղանի շուրջը՝ ամերիկացի դաւանաւոր, սեղանը կը բարձրանար և աս. ձեռքը կը մեկնէր նրանց կախիճներին և կը տանէր ուղիղ բերանը. մի վայրկեան ընթան, ընթի, աչք, բերան ներկված կը լինէր տանի տեսակ ներկերով: Նրան կը վազէր աղախինը, կը հայտնէր մէկին, միւսին, դէ և կը շարունակէր այդ բոլոր ներկերն ու կախիճները և կը հանդիմանէր մեղ, որ մենք, դարձեւ ծնողներ, բայց աչքերով թող ենք տալիս, որ երեխաները այդպէս փչանալ, որ մենք դիտումսը ուզում ենք նրանց զանազան գիտելով թունաւորին...

Եւ ասա կը սկսվէր վէճը իմ և կնոյս միջև:

— Դու ես մեղաւոր:

— Ոչ, դու. վերջ տուր այս ամերիկական սխալմանը—կախիճի ես:

Երեխաները, լսելով մեր այս վէճն ու սպանակիչները, կը սկսէին լաց լինել և աւանդով ներկերն ու թղթերը, կը գնային ուղիղակի գրասենյակ և նստելով գրասենյակի շուրջը, կը սկսէին նկարել... նոր դրված, չափաւոր յորտաճիկ վրա:

Եւ ասա սկսվում էր իմ անձնը:

— Ոչ բարով հոգեւորաց գտնել Ամերիկան:

— Այ, գետինը մտնի Բուդիստը, Տափտի հետ. շաղապաններ, սրկաններ և այլն և այլն:

Բայց այդ չէր օգնում. Ամերիկան բուն զորք մեր տանը կատարում էր իր աւերիչ գործը. ներկում էր մեր պատերը, կեղծում մեր դռները, իսկ անգամ իմ լաւաւուս արտաւարութիւնները և հոն էր տեղադրում իր սկզբնական նկարը... նոր դրված, չափաւոր յորտաճիկ վրա:

ինձ և յայտնեցին իրանց կարծիքները:

Անում էին, որ դա անհամ է, անհամակ է, այսինքն որ այդպիսի Միւրոններ և Նախնիներ կենսաւոր չը կան և այլն:

Դրանց կարծիքները զիջաւորապէս յանգում էին ճիշդ այդ երկու մասերին, թէ անհամակ է և անհամ է:

Սրանցից իւրաքանչիւրին պատասխանելու համար, պէտք է ասեմ որ անհամակնից բաժանելու համար, հարկաւոր է տարբերել իրենցից ընկալից:

Այն ինչ որ իրենցական է նա ընկալի է երբեք և այն, ինչ որ ընկալի է, նա հետու է իրենցական:

Իսկ մենք, որովհետեւ դարերի ընթացքում կրթվել ենք սոսկ ընկալաւորական շիւթալով, ուստի և Գ. Սունինի համար իրենցական Միւրոն և Նախնի մեղքւում են այսօր անհամակ:

Դրուածքի համար զիջաւորապէս պէտք է կայանալ նրա տիկնոջական մասից:

«Մեր» և ազատութիւն» պիտան տիկնոջական չէ ապրում բնով վրա, ինչպէս որ ապրում են նրա միւս պիտաները:

Գ. Սունինի համար մեղ աւելի շատ ասել է, կամ թէ չէ՝ պատմել է իր այդ իրենցական մասին քան նկարել նրան իրական գոյններով:

Սա զիջաւոր պիտանութիւններից մէկն է, որ աչքի է ընկնում անմիջապէս և որի մասին մամուլը արդէն յայտնել է իր որոշ կարծիքները:

Գրկութիւններին տեղիք չը տալու համար, սրտով վերջացնում եմ իմ այս յօդուածը, հաւատարմով, որ եթէ ապագայում մենք կունենանք Միւրոնի և Նախնի, դրանք անհրաժեշտ կը լինեն Գ. Սունինի համար ապագայի պատմիչները, որով մի մի անգամ ևս կը փառաբանենք նրա գեղեցիկ անուրի: Մ. Աղեան:

ՏԵՂԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳՈՒԿԵԼԱՆԻ

Ցարսկայէ-Վոլոգդից, 10 դեկտեմբ.

Ցարսկայէ-Վոլոգդիցի 2 վերստ հեռաւորութեան վրա, գտնվում է վրաց թաւար թաղաքին կառուցած բերդը՝ Ամրոցը կառուցված է բարձր և լեռն ապարած սարի վրա, 12-րդ դարում: Բերդը պարիսպները դուռ և կանոններ են: Բերդը շինված է պիտք քարից, կրից և աւազից, պատերը հաստ են:

Երբ կողմից ամրոցն անմատչելի է հիւսիսային կողմից կայ մի ճանապարհ, որը տանում է դէպի ամրոց: Կնոյն ես այդ ճանապարհով, անցնում են դուռը և մտնում բերդի ներքին մասը: Այստեղից ճանապարհը տանում է ուղղակի սարի գլուխը: Բարձրանալու են սարի վրա, հասնում կէս ճանապարհին և ստիպված կանգ են առնում: Կան մի քանի քարանձաւներ: Այստեղ կայ մի ծառ (ակակի): Պէտք է քարձարնալ այդ ծառի վրա և ապա ճանապարհը տանում է ճակղ ամրոցի դռնով: Սարսկայի է այդ ճանապարհը. կէս արշին լայնութիւն ունի, ուղիղ գնալ զփուրը է. պէտք է մաղցել և ձեռք յենել ապաստանին: Մի սխալ բայց և կը գահալիծես անդադրել:

Նա սկարում, ներկում ու առաջ էր գնում յաղթական կերպով:

Եւ մենք՝ ես ու կինս, ապախին ու ծառան թաղաքում այն ահաւատաւոր կուր մէջ, որ յայտնել է մեղ Ամերիկան, գցում ենք մեր գէնիքը և խոտով ամուսնում:

— Սենք յաղթված ենք...

Հետեւում առաջ կը պատմեմ,

